

fol. 171 v τοῖς αἰτιολογικοῖς συναριθμοῦσιν, ἀκολουθίαν τε καὶ τάξιν τῶν ἐπομένων πρὸς τὰ ἡγούμενα ἢ μετὰ τινος τῆς τῶν πραγμάτων ὑπάρξεως ἀμφιβολίας ἢ ἀνευ δηλώσεως ὑπάρξεως σημαίνει, ὡς τὸ εἰ ῥέγχει, καθεύδει· εἰ νοσεῖ, ὠχρίᾳ· εἰ πυράττει, θερμαίνεται. οὐδὲ γὰρ καὶ τὸ ἀνάπαλιν ἐν τούτοις ἀληθεύει ἢ ἀκολουθήσεις, οὐδὲ πᾶς ὁ καθεύδων καὶ ῥέγχει, καὶ τὰ λοιπὰ ὁμοίως. οὐκ 5 ἀλόγως δὲ αὐτοὺς καὶ αἰτιολογικούς φασιν. καὶ συνάψεως γὰρ καὶ παρασυνάψεως διὰ τούτων αἰτία φαίνεται ἀποδίδουσθαι. συνάψεως, ὡς τὸ εἰ περιπατεῖ, κινεῖται· παρασυνάψεως, ὡς τὸ ἐπεὶ περιπατεῖ, κινεῖται. ἢ γὰρ τῆς κινήσεως αἰτία ἐν ἑκατέρῳ αὐτὸ τὸ περιπατεῖν ἐστίν. τοὺς αἰτιατικούς τοίνυν τούτους ἐστὶν ὅτε ἀντὶ βεβαιώσεως λαμβάνεσθαι φασιν, ὅτε δηλαδὴ ὁ φάμεν οὕτω 10 βέβαιόν τε καὶ φανερόν ἐστιν, ὡς ἀδύνατον εἶναι ἄλλως νομίσαι, μόνῃ τε τότε ὀριστικῇ ἐγκλίσει συνάπτεσθαι, ὡς παρὰ Βιργιλίῳ· «εἰ τί πη δικαιοσύνης ἐστί», καὶ ἀλλαχοῦ· «μάκαρες, εἰ τις ἐν οὐρανῷ ἐστὶ φιλανθρωπία». ὁμολογούμενον γὰρ ἐστὶ καὶ ἐν οὐρανῷ εἶναι φιλανθρωπίαν καὶ ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι τι δίκαιον ὅλως. ἐντεῦθεν Γεωργίῳ ἢ πλάνῃ νομίσαντι, ὅτι ἐπεὶ ὡς 15 αἰτιολογικός ὁ εἰ σύνδεσμος λαμβανόμενος σημαίνει τι βέβαιον καὶ ὀριστικῶ συνάπτεται, διὰ τοῦτο καὶ ὁσάκις ὀριστικῶ συνάπτεται, βέβαιόν τι σημαίνει. τὸ δὲ πολλοῦ γε καὶ δεῖ οὕτως ἔχειν. οὐδὲ γὰρ ὁσάκις ὀριστικῶ συνάπτεται, βέβαιόν τι σημαίνει, εἰ καὶ ὁσάκις βέβαιόν τι σημαίνει, ὀριστικῶ συνάπτεται. ἄπειρα τὰ γε παραδείγματα, ἀλλ' ἡμῖν ὀλίγιστα ἀρκεῖτω. «εἰ κακῶς ἐλάλησα, 20 φησὶν ὁ κύριος παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ, εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις;» εἰ τις ἐνταῦθα φαίη διὰ τοῦτο βέβαιόν τι τὸν εἰ σύνδεσμον σημαίνειν, διότι ὀριστικῶ συνάπτεται, ἀνάγκη κακῶς λαλῆσαι τὸν κύριον ὁμολογῆσαι. εἰ δὴ κακῶς ἐλάλησεν, ὁ καὶ νοῆσαι ἀθέμιτον, διὰ τί εὐθύς ἐπάγει·

fol. 172 «εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις;» καὶ αὐθις περὶ ἑαυτοῦ λέγων ὁ σωτὴρ· «εἰ ἐν 25 Βεελζεβούλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια», τῷ ὄντι ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλειν αὐτὰ ὁμολογεῖ, εἰ τὸν εἰ σύνδεσμον ἐνταῦθα, ἅτε ὀριστικῶ συναπτόμενον, βέβαιόν τι σημαίνειν δῶμεν. ἀλλ' εἰς κεφαλὴν γε τῶν ἀναγκαζόντων ἡμᾶς λέγειν τοιαῦτα τραπεῖη τὰ βλάσφημα ῥήματα ταῦτα. τοιαῦτα δὲ πολλὰ καὶ παρὰ Βιργιλίῳ καὶ Κικέρωνι, τοῖς τῶν Λατίνων διδασκάλοις, εὖροις ἄν. 30

9. Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ γραμματικούς εἰρημένα ἀρκεῖτωσαν. νῦν καὶ ἡ διαλεκτικοὶ περὶ τούτου φασὶν ἐπενέγκωμεν. τὸν εἰ τοίνυν σύνδεσμον εἰ καὶ οἱ διαλεκτικοὶ ὑποθετικὸν φασὶ ποιεῖν συλλογισμόν, τὴν ὑποθετικὸν ὁμῶς ταύτην πρότασιν, τό γε καθ' ἑαυτήν, οὐδὲν ὅλως ἀναγκαῖον ἐπιφέρειν, οὐδέτερόν τε τῶν αὐτῆς μερῶν ὡς ὁμολογούμενον τίθεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον ἐπιφέρειν 35 μόνον τοῦ ἡγουμένου τεθέντος. οὐδέτερον γὰρ τῆς προτέρου μέρος καὶ ὀριστικῶ συναφθείη, ἀπολελυμένον εἴτε καὶ κατηγορικὸν γίνεται, ἀλλὰ μὲν τὴν ἀκολουθίαν ἐπιφέρειν τεθέντος τοῦ ἡγουμένου, καὶ τοῦτο ὑποθετικῶς καὶ οὐκ ἄλλως. διὸ οὐδέτερου μέρους ἀλήθεια καθ' αὐτὴν ἐκ τῆς ἀμφοῖν ἅμα ἀληθείας τίθεται. τίς γὰρ νοῦν ἔχων τολμήσειε εἰπεῖν, διότι ἀληθεῖς εἰσὶν αἱ ἀκολουθίαι αὗται; 40 εἰ ὁ ἥλιος ὑπὲρ γῆν, ἡμέρα ἐστίν· εἰ ἄνθρωπος τρέχει, ζῶον τρέχει, διὰ τοῦτο

καὶ τὰ ἡγούμενα καθ' αὐτὰ ἀληθῆ εἶναι, δηλονότι ὁ ἥλιός ἐστιν ὑπὲρ γῆν, καὶ ἄνθρωπος τρέχει; αἱ προτάσεις τοίνυν ἐν αἷς σύνδεσμος ὀριστικῶ συνάπτεται, οὐ τούτῳ διαφέρουσι τῶν ἐν αἷς ὁ εἰ μετὰ ὑποτακτικοῦ παρὰ Λατίνοις συνάπτεται, ὅτι ἐν ἐκείναις μὲν βέβαιόν τι, ἐν ταύταις δὲ ἀμφίβολον σημαίνεται, 5 ἄλλ' ὅτι ἐκείνων τὰ κυριώτερα μέρη ἰδίᾳ λαμβανόμενα ἄνευ τοῦ εἰ ἔννοιαν τελείαν τε καὶ ἀπολελυμένην σημαίνει, καὶ καταφάσκουσιν ἢ ἀποφάσκουσι τι fol. 172 v καθ' ὁμοίωσιν τῶν κατηγορικῶν προτάσεων τῶν ψεῦδος ἢ ἀλήθειαν σημαίνουσῶν. ἐκ γὰρ τῆς προτάσεως ταύτης· εἰ ὁ Σωκράτης πυρέττει, ἀφαιρεθέντος τοῦ εἰ σύνδεσμου τὸ λοιπὸν μέρος, δηλονότι Σωκράτης πυρέττει, κατηγορικῆ 10 γίνεται πρότασις καὶ ψεῦδος ἢ ἀλήθειαν σημαίνει. ἐν αἷς δὲ ὁ εἰ κατὰ Λατίνους ἢ καθ' ἡμᾶς ὁ ἐὰν ὑποτακτικῶ συνάπτεται, οὐ συμβαίνει ταυτό. εἰ γὰρ ἐκ τῆς προτάσεως ταύτης· ἐὰν Σωκράτης διαλέγηται, τὴν ἐὰν εἴτε τὸ λατινικὸν εἰ ἀφέλοιο, τὸ λοιπὸν Σωκράτης διαλέγηται, οὔτε κατηγορικῆ πρότασις ἐστίν, οὔτε τι καταφάσκει ἢ ἀποφάσκει, ἀλλ' ὥστε ψεῦδος ἢ ἀλήθειαν σημαίνει 15 καὶ τελείαν ἔννοιαν, ἄλλων μερῶν δεῖται. ἐκ τούτων τοίνυν φανερὰ ἡ τοῦ τρίτου ἐπιχειρήματος λύσις. δῆλον γὰρ ὡς ἡ πρότασις αὕτη· ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι, εἴτε καὶ εἰ αὐτὸν θέλω μένειν κατὰ Λατίνους, οἱ τὴν ἐὰν μὴ ἔχοντες ἀντ' ἐκείνης χρῶνται τῷ εἰ, οὐ διὰ τοῦτο βέβαιόν τι σημαίνει, ὡς δέδεικται, ὅτι ὀριστικῶ συνάπτεται. ψευδὲς τοίνυν τὸ τοῦ ἐναντίου συμ- 20 πέρασμα λέγοντος ταυτό σημαίνει τὸ εἰ θέλω, ὡσπερ ἂν εἰ ἔλεγεν· οὕτως θέλω. παρὰ τὸ ἐπόμενον γὰρ συλλογίζεται. οὐδὲ γάρ, ὡς προείρηται, ἀντιστρέφει, οὐδ' ἀληθῶς δυνάμεθα λέγειν, ὡς ἐπεὶ ὅτε τι βέβαιον σημαίνει, ὁ εἰ σύνδεσμος ὀριστικῶ συνάπτεται, διὰ τοῦτο καὶ ὁσάκις ὀριστικῶ συνάπτεται, βέβαιόν τι σημαίνει.

25 Ὡσὰν δὲ καὶ τὸ τέταρτον αὐτοῦ τῶν ἐπιχειρημάτων διαλυσώμεθα, φημὲν 10, 1 τὴν ἐλάττονα εἶναι ψευδῆ. ἔχει γὰρ δὴ καὶ μάλα χώραν ἢ ἀμφιβολία, εἴπερ γε ἰκανῶς ἐν τοῖς ἀνωτέρω δεδείχαμεν τὸ μὲν τὸν Ἰωάννην ἔτι ζῆν ἀμφιβολίαν fol. 173 μὲν καὶ μάλα, βεβαιότητα δὲ μηδεμίαν ἔχειν, τὸ δ' αὐτὸν θανεῖν μᾶλλον βέβαιον ἢ ἀμφίβολον εἶναι. ὁ δὲ γε τοῦ ἐναντίου λόγος ἐν τούτῳ μάλιστα ἰσχυρίζεται 30 τῷ μηδεμίαν εἶναι ἀμφιβολίαν τοῦ ζῆν Ἰωάννην. ὁ δὲ ἐπιφέρει παράδειγμα πρὸς τὴν τῆς αὐτοῦ δόξης ἀπόδειξιν περὶ τοῦ τῆ παρασκευῆ κρέας φαγοῦντος, οὐδὲν ἕτερον ῥητέον ἢ ὁ πρὸ ὀλίγου ἔφαμεν, τὴν τοῦ πράγματος δηλονότι ἀλήθειαν ἢ μὴ τῆ προτάσει ταύτῃ ἀμφιβολίαν ἢ βεβαιότητα ἐμποιεῖν. ὁ γὰρ τῆ τοιαύτη ἡμέρα κρέας φαγῶν τ' ἀληθὲς εἶπεῖν βουλόμενος καὶ τῷ ἐπιτιμῶντι ἀπο- 35 κρινόμενος· εἰ ἐσθίω, τί πρὸς σέ; ἐσθίειν τῷ ὄντι ὁμολογεῖ. εἰ δὲ ταῦτ' ῥηθεῖ τῷ μὴ ἐσθίοντι, οὐχὶ κάκεῖνος οὕτως ἀποκριθήσεται· εἰ ἐσθίω, τί πρὸς σέ; καὶ ὅμως οὐκ ἐρεῖ τοῦτο ὡς καὶ τῆ ἀληθείᾳ κρέας φαγῶν, ἀλλ' ὡς τὸν μάτην ἐπιτιμῶντα ἐμπαίζων καὶ τὸν συκοφαντοῦντα περιφρονῶν τε καὶ εἰς θυμὸν παροξύνων. εἰ δὲ καὶ ἐσθίων τι εἴτε καὶ μὴ ἐσθίων πρὸς τὸν κατή- 40 γορον οὕτως ἀποκριθεῖ· εἰ ἐσθίω ἢ μὴ ἐσθίω, τί πρὸς σέ; τί ἂν φαίημεν; ἐροῦμεν ὡς ὁ εἰ σύνδεσμος ἐνταῦθα ὀριστικῶ συναπτόμενος βεβαίωσιν σημαίνει, ἀληθὲς τε εἶναι ἐκεῖνον κρέας φαγεῖν τε ἅμα καὶ μὴ κρέας φαγεῖν; ἀλλ' οὐδεὶς οὕτως ἀνόητος, ὥστε τοῦτο εἶπεῖν. οὐ γὰρ συναληθεύει ἢ ἀντίφασις. ἕτερον

ἄρα τοῦτό ἐστι μέρος ἀληθές, ἕτερον δὲ ψεῦδος. ψεῦδος ἄρα καὶ τὸ λέγειν, ὅσακις ὁ εἰ σύνδεσμος ὀριστικῶ συνάπτεται, βεβαίωσιν σημαίνει.

2 Ὁ δὲ ὡς ἀντίθεσιν λύων ἐπάγει μὴ τὴν τῶν ῥημάτων δύναμιν τε καὶ ἔννοιαν, ἀλλ' αὐτὰ τὰ ῥήματα ἀρνηθῆναι τὸν εὐαγγελιστὴν ὑπὸ Χριστοῦ ῥηθῆναι, παιδαριώδη τῶ ὄντι καὶ κοῦφον, εἰ χρὴ φάναι, τὸν εὐαγγελιστὴν 5 τίθεται, εἰ εἰδῶς τὸν κύριον θέλειν αὐτὸν μένειν ζῶντα, μέχρις ἂν ἔλθῃ τὸ δεύτερον, εἶτα τοὺς συμμαθητὰς ὡς ψευδομένους ἤλεγχε, καὶ τοῦτο ἐκ μόνης τῆς τῶν ῥημάτων σημασίας, ὅπου γε ἐπαινετοὶ μᾶλλον εἰσι μεγάλης εὐφυίας εἵνεκα, ἅτε ἐξ ἀμφιβόλου λόγου τὴν ἀληθῆ διάνοιαν τοῦ εἰπόντος κατειληφότες. ἀλλ' ὁ Χρυσόστομος τὸναντίον ψευδοῦς ἕνεκα δόξης φησὶ τὸν εὐαγγελιστὴν 10 τοὺς συμμαθητὰς ἐλέγξει. τοῦτο δ' αὖ καὶ οἱ λοιποὶ πάντες φαῖεν, ὅσοι τὸν εὐαγγελιστὴν τεθνεῶτα τίθενται. τὸ δὲ λέγειν ὡς διὰ τῶν ῥημάτων ἐκείνων οὕτως αὐτὸν θέλω μένειν, οὐ θελήσαι τὸν Χριστὸν οὕτως μένειν τὸν Ἰωάννην, ἀλλὰ τῶ Πέτρῳ ἐπιτιμῆσαι τὰ μηδὲν πρὸς αὐτὸν ἐρευνῶντι παιδαριώδει ἔριδι καὶ σοφιστικῇ ἀδολεσχίᾳ μᾶλλον ἢ τῇ τοῦ κυρίου ἐμβριθείᾳ τε καὶ σοφίᾳ 15 ἤρμοσεν ἂν. ἀλλ' ἔστω ὡς φῆς. οὐχὶ τοῖς προειρημένοις τοῦτο ἐναντιοῦται; εἰ γὰρ τὰ ῥήματα μόνον ὁ εὐαγγελιστὴς ἀρνεῖται, ὡς φῆς, τὴν διάνοιαν ἄρα οὐκ ἀρνεῖται. τοῦ Χριστοῦ ἄρα ὁ νοῦς ἦν μὴ θανεῖσθαι τὸν Ἰωάννην. πῶς οὖν ἂν τὰ δύο ταῦτα συνέλθοιεν, ὡς καὶ οὐ θανούμενον αὐτὸν ὁ κύριος εἶρηκε, καὶ ὡς οὐ διὰ τοῦτο ταῦτα εἶπεν, ὅτι οὕτως ἤθελεν, ἀλλὰ τῶ Πέτρῳ ἐπιτιμῶν 20 ζητοῦντι τὰ κεκρυμμένα; παρὰ πάντα δὲ ταῦτα τίς οὐ συνορᾷ τὸ τέταρτον ἐπιχείρημα τοῦ ἐναντίου φανερώς ἐναντιοῦσθαι ταύτῃ τῇ λύσει, εἶπερ ἐκεῖ μὲν φησὶ τὸν Ἰωάννην ἔτι ζῆν χωρὶς πάσης ἀμφιβολίας, ἐνταῦθα δὲ μὴ διὰ τοῦτο οὕτως εἰρηκέναι τὸν κύριον, ὅτι καὶ οὕτως ἤβούλετο, ἀλλ' ἵνα ἐπιτιμήσῃ τῶ Πέτρῳ; 25

3 Τὸ δὲ τελευταῖον ἐπιφερόμενον ὡς θνητέον μᾶλλον ἢ ὅλως τι τῆς γραφῆς μεταβλητέον, μηδὲ δεῖν ἐν ὀρθοδόξοις τάττεσθαι τὸν ταῦτα τοῦ εὐαγγελίου τὰ ῥήματα μεταποιητέα ἰσχυριζόμενον, καὶ ὡς τὸν τοιοῦτον πολλῶ χεῖρω ποιήσῃ, εἴ τις αὐτῶ ἀξιώμα τε περιθείη καὶ δύναμιν, εἰ καὶ τοιοῦτόν ἐστιν ὡς εἰς γέλωτα μᾶλλον ἡμᾶς ἢ ἀπολογίαν κινεῖν δεῖν, ἵν' ὁμως μηδὲ τοῦτο 30 ἀβασάνιστον ἔᾶσαι δόξωμεν, Ἰερώνυμον, Αὐγουστίνον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀρχαίους τε καὶ νεωτέρους διδασκάλους τοῖς ῥήμασι τούτοις ἀντιτιθέαμεν, οἳ μὴ μόνον ὀρθόδοξοι, ἀλλὰ καὶ ἀγιώτατοι ὄντες τε καὶ νομιζόμενοι, πλεῖστα ὁμως καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ γραφῇ ἐκ τῆς ἑβραϊκῆς διαλέκτου κἂν τῇ νέᾳ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς φωνῆς δεδιδασγμένοι μεταποιῆσαι, ἀφελεῖν, προσθεῖναι, διορθῶσαι, ὡς αὐτοὶ 35 ἐκεῖνοί φασιν, οὐκ ἠσχύνθησαν, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐδείξαμεν.

11, 1 Ἄλλ' ἵνα ποτὲ καὶ τέλος δῶμεν τῶ λόγῳ λυθέντων ἤδη σὺν θεῷ τῶν λόγων τοῦ ἐναντίου, φαμέν καὶ ἀπερικαλύπτως ὁμολογοῦμεν ἐξεῖναι παντὶ τῇ ἀληθείᾳ τοῦ πράγματος, τῇ τε πρωτοτύπῳ ἑλληνικῇ φωνῇ ὀδηγῶ χρωμένῳ ἄνευ τοῦ οἰονοῦν φόβου ἢ ἀδίκου κατηγορίας κινδύνου μετὰ τοῦ μακαρίου 40 εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου καὶ τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων ἀγίων λαμπρᾷ τῇ φωνῇ· »ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι«, ἀναγνώσκειν τε καὶ προφέρειν ἐν οὐδενὶ λόγῳ τὰς γραϊδίων τινῶν καὶ τούτων πορνικῶν, ἀνθρωπαρίων τε

ὁμοίων ὕβρεις καὶ ἀπειλὰς ποιούμενον. ἔξεστι δὲ ἐν τῷ τέλει τοῦ λόγου οἶόν τινα σφραγίδιον ἐπιθεῖναι τοῖς εἰρημένοις καὶ εἰς οἶόν τι ἄσυλον καταφυγόντας τῶν ἐναντίων καταγελαῶν. ἄγε τοίνυν εἰς μέσον, ἐξίτω ὁ σοφός τε καὶ θεῖος ἀνὴρ καὶ τῆς θείας γραφῆς ἀριστός τε καὶ ἀμεμπτος ἑρμηνεύς Ἱερώνυμος 5 ὁ πολὺς καὶ ὡς τῆς ἀληθείας τε καὶ δικαιοσύνης προασπιστής, ὅπως ἐκεῖνος τὸν τρόπον τοῦτον τοῦ εὐαγγελίου ἠρμήνευσε, δειξάτω. οὗτος τοίνυν ἐν τῷ πρὸς Ἰοβιανὸν περὶ παρθενίας λόγῳ αὐθις ἔφη περὶ τοῦ Πέτρου λέγων· fol. 174 v
 »μετὰ τὴν τοῦ σωτῆρος ἀπόφασιν, ἣν περὶ ἑαυτοῦ εἰπόντος ἤκουσεν, ὡς ἄλλος τε αὐτὸν ζώσει καὶ ἀποίσει, ὅπου οὐ θέλει, καὶ ὁ διὰ σταυροῦ θάνατος διὰ
 10 τούτων τῶν λόγων αὐτῷ ἐσημάνθη, κάκεῖνος εἰρήκει· κύριε, οὗτος δέ τι; μὴ θέλων τὸν Ἰωάννην καταλιπεῖν, ὃ πάντοτε ἦν συνημμένος, ἔφη αὐτῷ ὁ κύριος· τί πρὸς σέ, ἐὰν αὐτὸν θέλω οὕτως εἶναι;« οὐχὶ τὸ ἐὰν αὐτὸν θέλω οὕτως εἶναι ταῦτόν ἐστι τῷ ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν; τί γὰρ ἕτερόν ἐστι τὸ οὕτως εἶναι ἢ τὸ μένειν; τὸ γὰρ λέγειν οὕτως αὐτὸν θέλω οὕτως εἶναι οὐδεὶς
 15 ἂν εἴποι μὴ πάντῃ βάρβαρος ὢν.

Φανερόν τοίνυν ὡς καὶ οἱ τοῦ Ἱερωνύμου ἀρχαιότεροι διδάσκαλοι, οἱ ἀντὶ 2 τοῦ ἐὰν εἶτε καὶ οὕτως γεγραφότες, εἶ γε κάκεῖνων, ἀλλὰ μὴ τῶν γραφῶν τὸ ἀμάρτημα ἦν, ἐπλανήθησαν, εἶ γε Ἱερώνυμος αὐτὸς οὐχ οὕτω θέλω, ἀλλὰ ἐὰν θέλω εἶτε καὶ εἰ θέλω εἴρηκε, οἱ τε μετὰ Ἱερώνυμον τῆς παλαιότερας
 20 χρήσεως τοῦ διεφθορότος λόγου ἐκνικησάσης ἢ τῆ τῶν ἀπαιδευτῶν ἀλαζονεία ἢ τῆ γραφῶν ἀμελεία ἀντὶ τοῦ ἐὰν ἢ καὶ εἰ παρὰ Ἱερωνύμου ῥηθέντος τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο τὸ οὕτως καὶ αὐτοὶ οὐκ ὀρθῶς γεγράφασιν. ἀλλ' ἡμεῖς μετὰ Ἱερωνύμου, μετὰ τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς ἀληθείας, μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀγίων διδασκάλων ὡς δεῖ συμφρονοῦντες »ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν« ἀναγνώμεν εἰς
 25 δόξαν καὶ μεγαλοπρέπειαν τοῦ διὰ τοῦ θειοτάτου στόματος τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου ἐλληνικῇ φωνῇ γράφοντος, ταῦτα χωρὶς τινος ὅλως ἀμφιβολίας ῥημάτων εἰπόντος· »ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ; σύ ἀκολούθει μοι.« ἀμήν.

20 διεφθορότος] διαφθορότος Ms.

8 Hier., Adv. Jovinianum I 26 (PL 23, 246).

BESSARIONIS NICAENI

Libellus

QUOD NATURA CONSULTO AGAT.

Die hier erstmals veröffentlichte kleine Schrift enthält skizzenhaft die in dem nachfolgenden Werk „De natura et arte“ entwickelten Gedanken. Da Georgios Trapezuntios hinter ihr Theodoros Gazes als Verfasser vermutete, wurde sie von den Abschreibern ohne weiteres diesem zugeschrieben. Auch Leo Allatius hat diesen Irrtum in seine Abhandlung „De Theodoris“ übernommen (abgedruckt bei Migne PG 161, 971 sqq.), und von da ist er weitergegangen bis zu Fabricius und Späteren. Die Abfassung durch Bessarion ergibt sich aus dessen „De natura et arte“, in der er ausdrücklich auf diese frühere Schrift und die näheren Zusammenhänge hinweist¹. Im Cod. Barberinus gr. 84 hat denn auch eine spätere Hand Bessarion ausdrücklich als Verfasser anstatt Theodoros bezeichnet. Ambr. D 118 bemerkt fol. 155 in marg.: Ferrarius putat non esse Gazae, sed Bessarionis . . . de qua Bessarion in libro suo addito. Die oben gesetzte lateinische Überschrift stammt von späterer Hand im Barb. gr. 84.

Die Schrift ist in folgenden Handschriften überliefert:

- a) Rom, Cod. Vat. gr. 1098, fol. 215—216^v = B.
- b) Rom, Cod. Barb. gr. 84, fol. 139—142^r = C.
- c) Rom, Bibl. Vallicellana Cod. gr. 189 (C VIII), Nr. 12.
- d) Mailand, Bibl. Ambr. D 118 inf.
- e) Mailand, Bibl. Ambr. M 41 sup.
- f) Paris, Bibl. nat. Cod. gr. 817, fol. 207^v—208^v.

Sie sind durchweg spätere Abschriften mit vielen Willkürlichkeiten und Fehlern. Die Angabe eines Cod. Barb. gr. 399 bei L. Stein, Der Humanist Theodor Gaza als Philosoph (Archiv f. Gesch. d. Phil. II 526 ff.) ist irrig. Es handelt sich lediglich um die ältere Signatur des oben genannten C. Zum Ganzen vgl. A. Gercke, Theodoros Gazes. Festschrift. Greifswald 1903, S. 39 u. S. 41 f. und L. Mohler, Kard. Bessarion I 391 ff.

¹ Bessarionis De nat. et arte c. 1, 2 sowie 2, 9. Vgl. auch De nat. et arte c. 2, 1 mit Libellus c. 2, sowie 2, 7 mit c. 6, wo aus der früheren Schrift wörtliche Übernahmen stattgefunden haben.

Βησσαρίωνος

Ὅτι ἡ φύσις βουλεύεται.

B 215
C 136

- Ὅτι ἡ φύσις κατ' Ἀριστοτέλην κατὰ λόγον τε καὶ ἕνεκά του πάντα ποιεῖ — 1.
οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ῥητέον αὐτὴν μὴ ἕνεκά του πάντα ποιεῖν, ὅτι οὐ βουλεύεται.
5 καὶ γὰρ καὶ ἡ τέχνη μὴ βουλευομένη ὁμῶς ἕνεκά του ποιεῖ — σημεῖον δὲ ὡς
ἡ τέχνη οὐ βουλεύεται· «εἰ γὰρ ἐν τῷ ξύλῳ ἦν ἡ τέχνη, οὐκ ἂν ἐβουλεύετο.»
Πρὸς ταῦτα οἱ περὶ Πλάτωνα κατὰ λόγον μὲν τὴν φύσιν πάντα καὶ ἕνεκά 2.
του ποιεῖν καὶ μᾶλλον βούλονται. μὴ βουλευομένην δὲ εἴτε λογιζομένην, τοῦτο
μὴ συγχωροῦσιν Ἀριστοτέλει. βουλεύεσθαι γὰρ δεῖ καὶ μάλα, εἰ καὶ μὴ
10 αὐτὴν, ἀλλὰ τὸν γε διὰ πάντων διήκοντα καὶ πᾶσιν ἐφροστώτα νοῦν τοῖς κατὰ
φύσιν <γινόμενοις καὶ τὴν φύσιν> ἰθύνοντα καὶ τάττοντα πρὸς τὸ τέλος. εἶναι
γὰρ δεῖ αὐτὴν οὐ τὸ πρῶτον αἷτιον, ἀλλὰ τὴν ἄμεσον μὲν, οἷαν δ' ἔχειν πρὸ αὐτῆς
ἄλλην αἰτίαν θειοτέραν τε καὶ ὑψηλοτέραν καὶ βουλῇ καὶ λογισμῶ πάντα ποι-
οῦσάν τε καὶ πρὸς τὸ τέλος ἄγουσαν, ἅτε δὴ καὶ ἐν αὐτῇ τοῦτο προειληφυῖαν.
15 διχῶς γὰρ τῇ ἰδίᾳ ἐνεργεῖα τείνειν ἐπὶ τὸ τέλος, ἢ ὡς ἂν ἐπ' ἐκεῖνο ὑπ' ἄλλου
κινούμενον ὡς ὑπὸ τοῦ τοξότου τὸ βέλος καὶ ὅλως πάντα τὰ ἄψυχα ὑπὸ τινος
ἔχοντος λόγον, ἃ οὐδὲ τάττουσιν οὐδὲ κινοῦσιν ἑαυτὰ ἐπὶ τὸ τέλος, ἀλλ' ὑπ'
ἄλλου νοῦν ἔχοντος δηλαδὴ καὶ κινοῦνται καὶ πρὸς τὸ τέλος ἰθύνονται. οἷον B 215^v
δὴ καὶ τὴν φύσιν εἶναι ὀργανικὸν αἷτιον οὔσαν.
- 20 Ὅπου δὴ καὶ ἡ μεγίστη τοῖς φιλοσόφοις ἐστὶ διαφορὰ, εἴ τις ἀκριβῶς 3.
θεωρία. καὶ τούτοις γὰρ ὁ περὶ τῶν εἰδῶν εἰσάγεται λόγος. οὐ τῆς φύσεως
μὲν δὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς τέχνης βουλὴν τίθενται προηγεῖσθαι. καὶ βου-
λευομένην εἴτε λογιζομένην αὐτὴν ἕνεκα τέλους ποιεῖν φασιν. μὴ γὰρ εἶναι
τέχνην μὴδὲ δύνασθαι σκοπεῖν τὸ τέλος μὴ τινος βουλῆς τε καὶ λογισμοῦ
25 τῶν ἔργων προηγησαμένου καὶ πρὸς τὸ τέλος ἰθύνοντος, ὃ προὔπεστήσατο C 140
ἑαυτῷ. διαφέρει δὲ οὐδέν, εἰ μὴ πρακτικὴ, ἀλλὰ ποιητικὴ ἐστὶν ἡ τέχνη.
πρᾶξις γὰρ ποιήσεως οὐ τῷ λογίζεσθαι ἢ μὴ λογίζεσθαι, εἴτε καὶ βουλεύεσθαι
βούλοι λέγειν, διαφέρει, ἀλλὰ τῷ ταύτης μὲν παρὰ τὴν ποίησιν εἶναι τὸ τέλος,
ὡσπερ οἰκία. ἐκείνης δὲ οὐδὲν ἄλλο τέλος παρ' αὐτὴν τὴν πρᾶξιν. καὶ τῆς
30 μὲν εἶναι τὸ τέλος ἔργον τινὰ παρὰ τὴν χρῆσιν τε καὶ ἐνέργειαν, ἃ καὶ τῆς
χρήσεως τε καὶ ἕξεως εἶναι βελτίω. τῆς δὲ πράξεως αὐτὴν τὴν ἐνέργειάν τε

B = Vat. gr. 1098. C = Barb. gr. 84.

1 C Θεοδώρου τοῦ Γαζῆ, *quod* C² *corr.* in Βησσαρίωνος | 4 πάντα C *om.* | 5 βουλευο-
μένη C βουλομένη B | 5 ὁμῶς C *om.* | 7 πάντα C *om.* | 8 βουλευομένην C βουλο-
μένην B | 9 Ἀριστοτέλει B Ἀριστοτέλου C | 11 <...> *cf. infra* 94, 12 | 15 γὰρ C
δὲ B | 19 οὔσαν C] B *om.* | 21 τῶν εἰδῶν C] B *om.* τῶν | 22 μὲν B *om.*

6 Arist. Phys. β 8. 199 b, 26 sqq.

καὶ χρῆσιν εἶναι τὸ τέλος, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῆς ἕξεως εἶναι τιμιωτέραν. οὐδέ γε εἴη τέχνη τε καὶ τὸ πρὸς τὴν τέχνην.

4. Ὁρισμένα τε εἶδη μετὰ τὴν εὐρεσιν καὶ ἐγνωσμένα εἰσὶ. τῶν δ' ὀρισμένων οὐκ ἔστι ζήτησις, ἐν ἧ καὶ ἡ βουλή χώραν ἔχει. οὐδέ διὰ τοῦτο τῆς
fol. 216 τέχνης βουλήν τε καὶ λογισμὸν ἀφαιρετέον. εἶναι γὰρ δεῖ τέχνην, ὡς ἄριστα 5
παρ' Ἀριστοτέλους διδασκόμεθα, ἕξιν μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητικὴν ἠπερὶ
τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν. περὶ ταῦτα δὲ καὶ τὸ βουλευέσθαι καὶ λογίζεσθαι
εἶναι κατ' αὐτὸν τὸν φιλόσοφον. βουλευτὸν μὲν γὰρ τὸ τέλος. βουλευτὰ δὲ
καὶ τὰ προαιρετὰ τὰ πρὸς τὸ τέλος, ἂν τε ἐπὶ πράξεως, ἂν τε ἐπὶ ποιήσεως
λάβης. οὐκ ἔξ ἀνάγκης τὰ γε πρὸς τὸ τέλος ὡσπερ αὐτὸ τὸ τέλος, καὶ μάλιστα, 10
ὅπου τοιαῦτά εἰσιν, ὡς ἄλλων παραληφθέντων δι' ἄλλων εἶναι, ἐφικέσθαι
τοῦ τέλους.

5. Νῦν μὲν οὖν εὐρημένης ἤδη τῆς τέχνης ὀρισμένα αὐτὴν τε καὶ τὰ πρὸς
αὐτὴν εἶναι. καὶ διὰ τοῦτο μὴ ζητήσεως μηδὲ πάντῃ βουλῆς δεῖσθαι. πρὸ
δὲ τῆς εὐρέσεως προηγήσασθαι δήπου ζήτησίν τε καὶ ἔρευναν καὶ ἐπομένως 15
βουλήν. ἀγνωστούμενον γὰρ τι, εἴτα γινωσκόμενον, ἢ μαθήσει ἢ εὐρέσει γινώ-
σκεσθαι. εὐρίσκεισθαι δὲ ὅλως οὐθέν μὴ ζητήσεως καὶ βουλῆς ἠγησαμένης.
ζητεῖ δὲ καὶ βουλεύεται ὁ νοῦν ἔχων, ὥστε καὶ ἡ τέχνη βουλήν τε καὶ λογισμῶ
εὐρηταί. εὐρημένη δὲ οὐκ ἔτι βουλεύεται τῷ γε ζωτικῷ τρόπῳ, ἂν μὴ τι
νεώτερον θεωροίη, εἰ καὶ μηδέποτε τοῦ λογίζεσθαι καὶ σκοπεῖσθαι χωρίζεται, 20
οὐδέ περὶ αὐτὰ δὴ τὰ γε εὐρημένα τε καὶ ὀρισμένα. ἔχει δὲ οὕτω καὶ περὶ
τὰ πρακτά, περὶ ἃ τε γὰρ τις πολλάκις ἐνεργήσας κατάρθωσεν, οὐ βουλεύεται.

6. Ὁ Πλάτων τοίνυν ἐνταῦθα συνηγορῶν, ἐκείνη τῇ προτάσει μαχόμενος,
fol. 216^v ἦν καθ' ἑαυτοῦ Ἀριστοτέλης εἰσαγαγών, εἴτα λύει, ὥστε τὸ προκείμενον
ἀποδειξαι, δηλαδή καὶ μὴ βουλευομένην τὴν φύσιν ἕνεκα τέλους ὁμῶς ποιεῖν, 25
καὶ ταύτην δὴ τὴν ἀρχοειδῆ ἀναιρεῖ. ἐπεὶ δὲ τούτῳ μόνῳ δείκνυσιν Ἀριστο-
τέλης τὸ τῆς φύσεως ἀπροβούλητον τῷ καὶ τὴν τέχνην δηλονότι τοιαύτην
εἶναι, ἱκανῶς ὁ ἀντιλέγων δοκεῖ τῷ φάσκειν αὐτὴν βουλευέσθαι τὸν ἐκείνου
ἀναιρεῖν λόγον. τοῦτο δὲ οὐ λαμβάνει, ἀλλ' εἰ καὶ διὰ βραχέων, δείκνυσιν ὁμῶς
ἀτεχνίαν καλῶν, οὐ τέχνην τὸ γινόμενον ἄνευ βουλῆς, τὴν πλατυτέραν ἐπεξ- 30
εργασίαν σοφῷ ἀκροατῇ καταλιπών. τὸ γὰρ ἄνευ βουλῆς ὅποιασοῦν εἴτε
τῶν ἐμμέσων εἴτε τῶν ἀμέσων αἰτιῶν καὶ λόγου εἶναι χωρίς. τὸ δὲ μὴ μετὰ
λόγου οὐ τέχνην, ἀλλ' ἀτεχνίαν εἶναι. ἡγὼ γὰρ τέχνην οὐ καλῶ, ὃ ἂν ἦ ἄλογον
πρᾶγμα, ὃ ἐν Γοργίᾳ Σωκράτης φησί. τοιγαροῦν μετὰ λόγου τε καὶ βουλῆς
θετέον εἶναι τὴν τέχνην. 35

3 εἶδη *scripsi* ἤδη B C | 7 ἄλλως C ἄλλος B | 9 τὸ τέλος C τὸ *om.* B | 14 βουλῆς
scripsi βουλή B C | 14 πρὸ C πρὸς B | 19 ζωτικῷ C ζητικῷ B | 23 εἰ τοίνυν B εἰ
om. C | 26 ταύτην C τοῦ τὴν B | 27 τῷ *scripsi* *cf. infra* 98, 25 τὸ B C | δηλονότι B
δὴ C | 28 τῷ *scripsi* *cf.* 98, 25 τοῦ B C | 29 ἀναιρεῖν *scripsi* *cf.* 98, 26 ἀναιρεῖ B C |
32 μὴ *om.* C | 33 γὰρ B δὲ C | 34 πρᾶγμα *om.* C

7 Arist. Eth. Nik. ζ 6. 1141a | 33 Plat. Gorg. 456e

BESSARIONIS CARDINALIS DE NATURA ET ARTE.

Der Text dieser Abhandlung, den ich hier erstmals griechisch vorlege, ist durch folgende, schon früher von mir namhaft gemachten Handschriften¹ überliefert:

- a) Venedig, Cod. Marc. gr. 527 fol. 176—199^v.
- b) Venedig, Cod. Marc. gr. 198 fol. 294^v—316^v.

Cod. Marc. gr. 527 (M), der schon früher erwähnte Sammelband zu Bessarions eigenem Gebrauch, ist die ältere Vorlage. Er bietet den Text in kleiner, gewöhnlicher Bedarfschrift mit vielen Abkürzungen, ohne Kapiteleinteilung und Überschriften. In Cod. Marc. gr. 198 (V) ist die Abhandlung als VI. Buch zu Bessarions *In Calumniatorem Platonis* eingereiht². Wie der Vergleich beider Handschriften zeigt, ist V, der noch unter den Augen Bessarions entstanden ist, eine sehr genaue Abschrift aus M. An einigen Stellen läßt sich beobachten, daß V offensichtliche Unrichtigkeiten verbesserte. Ich führe diese Eingriffe auf das Einverständnis des Verfassers zurück und gab ihnen in der Textgestaltung den Vorzug. Der in c. 3 eingefügte Brief des Georgios Trapezuntios an Hesaias von Kypern ist außerdem noch im Cod. Vat. gr. 1098 fol. 216^v—219^r (B) überliefert. Doch bietet er für den Text keine Bereicherungen.

Die hier beigegebene lateinische Übersetzung erschien zusammen mit Bessarions *In Calumniatorem Platonis* im Druck Romae 1469, Venetiis 1503 und 1516. Handschriftlich ist sie erhalten in folgenden Kodizes:

- a) Venedig, Cod. Marc. lat. 229.
- b) Florenz, Bibl. Laur. lat. Plut. 54 Cod. 1, fol. 219 sqq.
- c) Rom, Cod. Urbinaten. lat. 196, fol. 1—17^v.

Eine ältere, abgekürzte Übersetzung (*Inc. Cum philosophus Aristoteles et naturam . . . Des. ut se cognoscere valeat.*) bietet Cod. Marc. gr. 527 fol. 202—234^v als Anhang zum griechischen Text.

Wie schon die lateinische Übersetzung der vier Bücher des *In Calumniatorem Platonis* als eine Verwässerung der griechischen Vorlage zu betrachten ist, so noch mehr die Übersetzung von *De natura et arte*. Schwierige und weniger gefeilte Stellen umgeht der Übersetzer mit wenigen Sätzen. Zum Schluß bearbeitete er den Text bald durch Verkürzung, bald durch Erweiterung.

Die Abfassungszeit der Schrift *De natura et arte* ist nach dem nunmehr vorliegenden griechischen Text gegen meine frühere Auffassung und gegen Gercke³ viel früher als die Bücher *In Calumniatorem Platonis* anzusetzen. Das ergibt sich einmal aus der in V erhaltenen Randbemerkung Bessarions: *πρὸ γὰρ τοῦ συγγραφεῖναι ταῦτα (i. e. In Cal. Plat.) πρὸ χρόνων πολλῶν πρότερον τοῦτ' ἐ συνεγράφη.* Ferner sagt Bessarion, daß er des Georgios vielgerühmte *Comparationes Aristotelis et Platonis*, die bekanntlich den Anlaß zu seinem Werk *In Calumniatorem Platonis* gegeben haben, damals noch nicht zu Gesicht bekommen habe (c. 6, 9). Da Bessarions *In Calumniatorem Platonis* auf 1456 bis 1458 anzusetzen ist, käme für *De natura et arte* wohl die Zeit von 1450 bis 1455 in Frage⁴.

¹ L. Mohler, *Kardinal Bessarion* I 392 n. 3. — Die dortige Angabe zu b) Cod. Marc. gr. 189 ist ein Druckfehler und nach Obigem zu berichtigen. Die weiter dort genannten Handschriften der Vallicellana und der Pariser Nationalbibliothek enthalten den vorhergegangenen kleinen Libellus Bessarions gleichen Titels.

² Über Cod. Marc. gr. 198 vgl. Band II. Einleitung p. VII.

³ Band I 393. A. Gercke, *Theodoros Gazes* S. 39 f.

⁴ Band I 360.

Εἰ ἡ φύσις καὶ ἡ τέχνη βουλευόνται ἢ οὐ.

Κατὰ Γεώργιον Τραπεζούντιον τὸν ἐκ Κρήτης.

V 294^v Κεφ. α' Προοίμιον, ἐν ᾧ τὰ τε Πλήθωνος πρὸς Ἀριστοτέλην ἐπιχειρήματα, διατεινομένου τὴν φύσιν βουλεύεσθαι, καὶ τὰ Θεόδωρου πρὸς Πλήθωνα 5 περιέχεται.

1, 1 Ἀριστοτέλη ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν φυσικῶν τιθέμενον τὴν φύσιν ἐνεκά του πάντα ποιεῖν, καὶ μὴ φαίνεται βουλευομένη, καὶ γὰρ καὶ τὴν τέχνην καίτοι μὴ βουλευομένην ὁμοίως ἐνεκά του πάντα ποιεῖν Πλήθων εὐθύνηι, καὶ τὴν τέχνην αὐτὴν καὶ τὴν φύσιν βουλευομένην κατὰ τοὺς περὶ Πλάτωνα ποιεῖν 10 ἃ ποιοῦσι τιθέμενος, πρὸς ταῦτα τῶν τις σοφῶν ἑταῖρος ἡμέτερος, ἦν δ' οὗτος Θεόδωρος ὁ Θεσσαλονικεὺς, Ἀριστοτέλει συνηγορῶν Πλήθωνα τε καὶ τοὺς Πλάτωνι ἐπομένους μὴ εὖ λέγειν μηδὲ τάληθῆ ἔφη. οὔτε γὰρ τέχνην οὔτε φύσιν βουλεύεσθαι, βουλήν μὲν γὰρ περὶ ἐκεῖνα εἶναι, ἃ μὴ ἔγνωσται μηδὲ ὄριστα, εἰ πρὸς τὸ προκείμενον ἄγοιεν τέλος. φύσεώς γε μὴν καὶ τέχνης ὡσπερ αὐτὸ 15 τὸ τέλος ἔγνωσμένον καὶ ὄρισμένον ἐστίν, οὕτω καὶ τὰ πρὸς τὸ τέλος ὄρισμένα εἶναι καὶ ἔγνωσμένα. ὅθεν ἔπεσθαι μῆτε τὴν φύσιν μῆτε τὴν τέχνην βουλεύεσθαι. ἔτι τε διαφερόντων ἀλλήλοις τοῦ ποιεῖν καὶ πράττειν, τῇ μὲν τέχνῃ τὸ ποιεῖν, τῇ δὲ φρονήσει τὸ πράττειν ἀποδίδοσθαι. βουλήν δὲ μὴ τῶν ποιητῶν, ἀλλὰ τῶν πρακτῶν εἶναι. καὶ ἐπομένως μὴ τῆς τέχνης, ἔξεως οὔσης μετὰ 20 λόγου ποιητικῆς, ἀλλὰ τῆς φρονήσεως, ἣτις ἐστὶν ἕξις μετὰ λόγου πρακτικῆς, τὸ βουλεύεσθαι εἶναι.

M 176^v 2 Καὶ θαυμάζειν δὲ οὐ μικρὸν ἔφασκε Θεόδωρος, ὅπως οὕτω βραχέσι τε καὶ V 295 οὐδαμινοῖς λόγοις Πλήθων καὶ μιᾶς ταύτης προτάσεως τῆς βουλευομένης τὴν τέχνην ποιεῖν, ἅττ' ἂν ποιοῖ, ἄνευ οἰασοῦν ἀποδείξεως λήψει Ἀριστοτέλους 25 σαλεῦσαι τοὺς τοιοῦτους καὶ τοσοῦτους ἐνόμισε λόγους. καὶ ἡμῶν ἐπύθετο, ἦντινα ἐπὶ τούτοις ἔχομεν γνώμην, εἰ τί τε μετὰ καὶ τινος ἀποδείξεως εἰπεῖν ἔχοιμεν, καὶ ἑαυτῷ κοινοῦσθαι προὔτρεπετο. ᾧ χαριζόμενοι τοιάδε τινὰ ἐκ Πλατωνικῶν ὑποθέσεων ὀρμώμενοι συνεγράψαμεν.

M = Cod. Marc. gr. 527. V = Cod. Marc. gr. 198.

1 *Suprascripti.* M] V Βησσαρίωνος καρδινάλεως καὶ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως περὶ φύσεως καὶ τέχνης εἰ βουλεύονται. | 6 V *add. in marg.* Τὸ περὶ φύσεως καὶ τέχνης τοῦτο ζήτημα οὐκ ἔστι μὲν τῶν κατὰ Πλάτωνος βλασφημιῶν ἔλεγχος ὡσπερ τὰ πρότερα πέντε. πρὸ γὰρ τοῦ συγγραφῆναι ταῦτα πρὸ χρόνων πολλῶν πρότερον τοῦτο συνεγράφη. ὅτι δὲ τὸ περὶ τούτου ζήτημα καὶ Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει προσήκει, ἐπὶ τῷ τέλει τῆς πραγματείας ἐκείνης τέθειται. πολλὰ γὰρ ἐν αὐτῷ ἐκ τῶν ἑκατέρου τῶν φιλοσόφων δογμάτων διὰ βραχέων ἀναπτύσσεται. | 23 θαυμάζειν . . . ἔφασκε V] M *corr. ex ἐθαύμασε*

Bessarionis

Cardinalis Sabini, Patriarchae Constantinopolitani

De natura et arte

Adversus Georgium Trapezuntium Cretensem liber.

Caput I.

Cum Aristoteles philosophus in secundo libro eius operis, quod 1, 1
de rebus naturalibus scripsit, naturam quidem statuisset omnia alicuius
rei gratia facere, verumtamen nihil consulto agere, quemadmodum ars
quoque licet sine consilio agat, omnia tamen alicuius rei gratia facit,
10 Plethon Constantinopolitanus, vir nostra aetate opinionum Platonis
aemulus atque defensor, hanc Aristotelis sententiam improbandam
longe refellendamque existimavit et tam artem quam naturam asseruit
secundum Platoniorum opinionem, quae faciunt, consulto agere. Cui
sententiae repugnans Theodorus Thessalonicensis, familiaris noster,
15 talibus quibusdam argumentis usus est. Consultationem enim earum
rerum esse dicebat, de quibus nullam cognitionem aut certitudinem
habemus, an ad eum, quem constituimus finem, conducant. At naturae
atque artis ut cognitus certusque finis est, sic ea, quae ad finem spectant,
cognita ac certa esse. Quapropter neque artem neque naturam con-
20 silio agere. Ad haec cum agendi faciendique operatio non parum inter
se differant, faciendi quidem officium arti tribui, agendi vero prudentiae.
Solere autem non, quid faciamus, sed quid agamus, consultari. Ideoque
consilium non artis esse, hoc est habitus cum ratione factivi, sed pruden-
tiae, id est habitus cum ratione activi.

25 Admirari praeterea se idem Theodorus dicebat Plethonem existi-
masse paucis quibusdam verbis et quasi unica positione recipi suam
sententiam posse, tot alioquin Aristotelis rationibus adversam, quae

Adnotatio editionis Aldinae: Haec de arte atque natura disputatio seiuncta est
ab opere, quod adversus calumniatorem Platonis editum est, et ab auctore multis
30 annis, antequam libri isti scriberentur, edita. Verumtamen quia ad utrumque philo-
sophum, Platonem scilicet atque Aristotelem, haec quaestio pertinet, non sine ratione
haec in calce operis ponendam auctor existimavit, in quo multa de utriusque philo-
sophi opinionibus tractabantur. Opus enim defensionis quinque libris dividitur.
Quattuor primi Platonem tuentur. Quintus hoc dumtaxat ostendit non potuisse adver-
35 sarium de eo philosopho iudicium ferre, quem minime intellexit. Ultimus est, de
quo proxime dictum est.

Κεφ. β' "Οτι σχεδόν οὐδέν Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης περὶ τοῦ τὴν φύσιν βουλευέσθαι πρὸς ἀλλήλους διαφέρονται τῷ γε ἀκριβῶς σκοπούμενῳ, εἰ καὶ δοκοῦσι διαφωνεῖν.

2, 1 Ἡ φύσις κατ' Ἀριστοτέλη τὸν φιλόσοφον καὶ ὅλως αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν ἕνεκά του πάντα ποιεῖ. οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ῥητέον αὐτὴν μὴ ἕνεκά του πάντα 5 ποιεῖν, ὅτι οὐ βουλευέται. καὶ γὰρ καὶ ἡ τέχνη μὴ βουλευομένη ὁμῶς ἕνεκά του ποιεῖ. σημεῖον δὲ ὡς ἡ τέχνη οὐ βουλευέται· εἰ γὰρ ἦν ἐν τῷ ζύλῳ ἡ τέχνη, οὐκ ἂν ἐβουλευέτο. πρὸς ταῦτα αὐτὸς τε Πλάτων πρὸ Ἀριστοτέλους καὶ οἱ Πλάτωνος αἰρεσιῶται πάντες ἕνεκά του μὲν πάντα τὴν φύσιν ποιεῖν καὶ μάλα βούλονται, μὴ βουλευομένην δέ. τοῦτο οὐ συγχωροῦσιν Ἀριστοτέλει. βου- 10 λεύεσθαι γὰρ δὴ καὶ μάλα, εἰ καὶ μὴ αὐτὴν, ἀλλὰ τὸν γε διὰ πάντων διήκοντα καὶ πᾶσιν ἐφροσῶτα νοῦν τοῖς κατὰ φύσιν γινομένοις καὶ τὴν φύσιν ἰθύνοντα καὶ τάττοντα πρὸς τὸ τέλος. εἶναι γὰρ δὴ αὐτὴν βούλεται Πλάτων οὐ τὸ πρῶτον αἷτιον, ἀλλὰ τὴν ἄμεσον μὲν, οἷαν δ' ἔχειν πρὸ αὐτῆς ἄλλην αἰτίαν, θειοτέραν τε καὶ ὑψηλοτέραν καὶ νοεράν, βουλῇ καὶ λογισμῷ πάντα ποιούσαν 15 M 177 τε καὶ πρὸς τὸ τέλος ἄγουσαν, ἅτε δὴ καὶ ἐν ἑαυτῇ τοῦτο προειληφυῖαν. διχῶς γὰρ δὴ τι τῇ ἰδίᾳ ἐνεργεῖα τείνειν ἐπὶ τὸ τέλος, ἢ ὡς ἂν ἑαυτὸ ἐπὶ τὸ τέλος κινεῖν ὡς ὁ ἄνθρωπος καὶ πάντα τὰ ἔχοντα λόγον, ἢ ὡς ἂν ἐπ' ἐκεῖνο ὑπ' ἄλλου κινούμενον ὡς ὑπὸ τοῦ τοξότου τὸ βέλος καὶ ὅλως πάντα τὰ ἄψυχα ὑπὸ τινος V 295^v ἔχοντος λόγον, ἃ οὐδὲ τάττουσιν οὐδὲ κινεῖσιν ἑαυτὰ ἐπὶ τὸ τέλος, ἀλλ' ὑπ' ἄλ- 20 λου νοῦν ἔχοντος δηλαδὴ καὶ κινεῖνται καὶ πρὸς τὸ τέλος ἰθύνονται. οἷον δὴ καὶ τὴν φύσιν εἶναι ὀργανικὸν αἷτιον οὔσαν.

2 Ὅπου δὴ καὶ ἡ μεγίστη τοῖν φιλοσόφων ἐστὶ διαφορὰ, εἰ τις ἀκριβῶς θεωροῖη. ἐν τούτοις γὰρ ὁ περὶ ἰδεῶν εἰσάγεται λόγος. οὐ τῆς φύσεως δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς τέχνης βουλὴν τίθενται προηγεῖσθαι. τέλος γὰρ τι ἑαυ- 25 τῷ προθέμενον τὸν τεχνίτην εἶθ' οὕτω τὰ πρὸς ἐκεῖνο φέροντα συζητεῖν καὶ μάλισθ', ὅταν πολλῶν ὄντων καὶ διαφόρων τῶν πρὸς ἐκεῖνο ἀγόντων ἀναγκάζεται σκοπεῖν, διὰ τίνος ἂν αὐτῶν τάχιόν τε καὶ βέλτιον τοῦ ποθομένου ἐφίκοιτο τέλους. τοῦτο δ' οὐκ ἂν ἀπεικόντως βουλευέσθαι λέγοιτο. ἐπειδὴν γὰρ πολλὰ τῷ τεχνίτῃ ἐπίωσιν οὐ πάνυ τοι συνήθη καὶ γνώριμα, 30 ὧν ὁμῶς ἕκαστον πρὸς τὸ προκείμενον ἄγειν δύναιτο τέλος, βουλευέσθαι αὐτὸν ἀνάγκη, τί τούτων καὶ ὄντινα τρόπον αὐτῷ πρὸς ὃ βούλεται χρησιμώτερον ἔσται. κινεῖν γὰρ οὐκ ἐξ ἀνάγκης τὰ πρὸς τὸ τέλος, ὥσπερ τὸ τέλος M 177^v αὐτό, καὶ μάλισθ' ὅπου ἢ εἴρηται πλείω τε εἶεν. καὶ δυνατὸν ἄλλων παραλειφθέντων δι' ἄλλων ἐφικέσθαι τοῦ τέλους. διὰ ποτέρου γὰρ τούτων ἰτέον 35 αὐτῷ, ἀνάγκη βουλευέσθαι. βουλευτοῦ γὰρ τοῦ τέλους ὄντος, βουλευτὰ ὁμῶς καὶ προαιρετὰ εἶναι τὰ πρὸς τὸ τέλος, ἂν τ' ἐπὶ πράξεως, ἂν τ' ἐπὶ ποιήσεως λάβῃς. οὐδὲ διὰ τοῦτο ὑποληπτέον μὴ δεῖν τίθεσθαι βουλὴν ἐπὶ τέχνης, ὅτι ποιητικὴ, οὐ πρακτικὴ ἕξις ἐστὶ. πρᾶξιν γὰρ ποιήσεως οὐ τῷ λογίζεσθαι ἢ μὴ λογίζεσθαι, εἴτε καὶ βουλευέσθαι βούλευοι λέγειν, διαφέρειν, ἀλλὰ τῷ 40

1 *suprascr. om.* M | 26 τεχνίτην M τεχνήτην V | 29 τοῦτο . . . λέγοιτο M *add.* in marg. V in textu | 30 τεχνίτη M τεχνήτη V

contrarium plane confirmant atque persuadent. Et si quid a nobis plenius ea de re cum aliqua vi demonstrationis dici posset, libenter se auditurum ostendebat, utque id, nisi molestum esset, faceremus, rogabat vehementer. Huic nos cum morem gerere et, quantum in 5 nobis esset, gratificari studeremus, talia quaedam ex scriptis Platonis brevi libello complexi sumus.

Caput II.

Naturam alicuius rei gratia omnia agere et Aristoteles tradit et 2, 1
 veritati consentaneum est. Neque enim dicendum esset idcirco eam
 10 non alicuius gratia agere, quod sine consilio agat, quippe ars quoque,
 etsi absque consilio, omnia tamen alicuius gratia agit. Quod autem
 sine consilio agat, illud argumento est, quod, si ars in ligno esset, nullo
 consilio uteretur. Atqui Plato et qui eum secuti sunt philosophi omnes,
 nihil in prima parte ab Aristotele discrepantes, naturam similiter ponunt
 15 alicuius rei gratia omnia facere, in secunda vero parte ab Aristotele
 dissentiunt, nihil eam sine consilio facere asseverantes. Nam etsi per
 se ipsam minime natura aut consulat quicquam aut deliberet, intellectus
 tamen universus, qui rebus omnibus ex natura nascentibus insistit
 naturamque ipsam ad finem dirigit, consilio praeditus est. Neque
 20 enim naturam Plato existimat primam rerum causam esse, sed esse
 causam aliam censet natura priorem longeque nobiliorem, quae ratione
 et consilio omnia agat, ad finemque perducatur, siquidem in se ipsa finis
 quoque continet rationem. Tendit sane aliquid ad finem duobus modis
 aut propria operatione aut aliena: propria ut homo et reliqua, quae
 25 ratione pollent, aliena sicut ea, quae ad finem aliunde moventur,
 quemadmodum a sagittario sagitta dirigitur et omnino res inanimatae
 ab aliquo, quod rationis particeps sit, moventur ad finem, cum ipsae
 nulla sua facultate moveri queant, sed aliunde id beneficium nanci-
 scantur. Quo in genere natura posita est, quippe quae causa est instru-
 30 mentalis et ita moveri solet, ut mens suo consilio rationeque permoverit.

Quo quidem in loco maxima meo iudicio inter Platonem et Aristote- 2
 lem differentia est. Hinc enim perdifficilis illa et perobscura de ideis
 quaestio oritur. Nec vero naturam solum, sed etiam artem Platonici
 ponunt consilium praecedere, quippe artificem sibi finem proponere et,
 35 quae ad illum ducant, investigare. Cum autem plura ac diversa sint,
 quae ad finem perducunt, oportere artificem, quid celerius meliusque
 eo perducatur, cogitare atque discernere. Hoc vero iure consilium appellari.
 Nam cum pleraque occurrant artifici minus consueta, quorum quod-
 libet ad propositum finem perducere potest, consilium capiat oportet,
 40 quid rectius operi quoque modo accommodetur. Nec ideo existimandum
 est nullum posse in arte consilium esse, quia factivus potius quam ac-
 tivus habitus est. Neque enim actio a faciendo differt consilii ratione,